

UOT.050.101

Günəl SƏFƏROVA

Azərbaycan Dövlət

Pedaqoji Universiteti

gunel84@yahoo.com

YƏĞMA CƏNDƏQİ POEZİYASININ TƏDQIQI VƏ TƏHLİLİ İSTİQAMƏTLƏRİNDƏ CƏFƏR RƏMZİ İSMAYILZADƏNİN ROLU

Açar sözlər: şair, poeziya, klassik, arxiv, ədəbiyyat, məqalə, satira, tədqiqatçı

Keywords: poet, poetry, classic, archive, literature, article, satire, researcher

Ключевые слова: поэт, поэзия, классика, архив, литература, статья, сатира, исследователь

Giriş. Cəfər Rəmzi elmi fəaliyyətə, əslində, ömrünün daha erkən yaşlarında, hələ 1920-ci illərin sonları, 1930-cu illərin əvvəllərində başlamışdır. Bu fəaliyyətlər daha çox toplayıcılıq, təzkirəçilik səciyyəsi daşıyırdı. Lakin repressiya dalğalarının ilk qurbanı olması onun yolunu yarımçıq qoydu və Cəfər Rəmzi elmi fəaliyyətə bu şəkildə bir də təqribən 20-30 il sonra qoşula bildi.

Əsasən İran ədəbiyyatının tədqiqi məsələləri ilə məşğul olan ədəbiyyatşünas alim Cəfər Rənzinin elmi fəaliyyətində XIX əsr fars ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Yəğma Cəndəqi irsinin araşdırılması mühüm yer tutmuşdur. XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Y.Cəndəqinin yaradıcılığını araşdırmağa başlayan C.Rəmzi “Yəğma Cəndəqinin həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsi məsələləri” [4, s.279] , “Yəğma Cəndəqinin həyatı” [1], “Y.Cəndəqi poeziyasının sənətkarlığı” [5], “Yəğma Cəndəqinin yaradıcılığında sənətkarlıq məsələləri” [6] adlı məqalələr çap etdirmişdir. O, apardığı tədqiqatların nəticəsi olaraq akademik Feyzulla Qasımzadənin elmi rəhbərliyi, professor Mirzağa Quluzadə və filologiya elmləri namizədi Qafar Kəndlinin rəsmi opponentliyi ilə 1968-ci il dekabrın 27-də Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunda “Yəğma Cəndəqinin poeziyası” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir [9, s.26]. Onun bu əsəri 1976-cı ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə monoqrafiya kimi çap edilmişdir [8, s.140].

İran ədəbiyyatında Yəğma Cəndəqinin mövqeyi. İran tarixinə və mədəniyyətinə aid yazılmış Şərq və Qərb mənbələrinin təsdiq etdiyi kimi, XIX əsr mütərəqqi fars ədəbiyyatı iki istiqamətdə inkişaf etmişdir. İstiqamətlərdən biri milli ədəbi ənənələrlə yanaşı, mütərəqqi Avropa ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə bəhrələnməklə ədəbiyyata yeni məzmun, yeni fikir və janrların gətirilməsi ilə şərtlənirdisə, ikincisi, daha çox milli ənənələrə əsaslanmaqla sənətdə dilin saflığını qorumaq, məzmununda həyatilik, keçmiş, ənənəvi janrlarda zamanəyə uyğun fikirlərin ifadəsi, formalizmə qarşı mübarizə motivləri ilə seçilirdi. Birinci, yəni daha çox Avropa ədəbiyyatı və düşüncə tərzinə meyilli olan sənətkarlar sırasında Mirzə

Ağaxan Kirmani, Mirzə Melkum xan, Məhəmmədhəsən xan, əslən Azərbaycan türkü olub əsərlərini fars dilində yazan Mirzə Əbdürrəhim Talıbov, Zeynalabdin Marağayi, Mirzə Yusif xan kimi yazıçılar, ikinci istiqamətin daşıyıcıları içərisində isə daha çox şair kimi tanınan Mirzə Əbülqasim Zəhəbi, Qaimməqam Fərahani, Fətulla xan Şeybani, Fətəli xan Kaşani, Vüsal Şirazi fərqləndirilər. Çəkinmədən demək olar ki, XIX əsr İran ədəbiyyatında yeniləşmə, roman, dram, povest və Avropa ədəbiyyatında işlək olan janrların fars ədəbiyyatına gətirilməsi birinci istiqaməti təmsil edən yazıçıların adı ilə bağlıdır.

C.Rəmzi Yəğma Cəndəqini ikinci yolun ən istedadlı nümayəndələrindən biri hesab edərək yazırdı: “Yəğma Cəndəqi həmin yazıçıların ən görkəmli nümayəndəsi olub, zülmə qarşı etiraz səsinə ucaldan, fars dilinin təmizliyi uğrunda cəsarətlə addım atan və müasirlərinə təsir göstərən qüdrətli şairlərdəndir” [8, s.5].

C.Rəmzinin yazdıqlarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, XX əsr İran ədəbiyyatşünaslığında Y.Cəndəqi çox az tədqiq olunmuş, əsərlərinin ideya-məzmununa görə təhlilinə, özünəməxsus yaradıcılıq imkanlarını göstərməyə, dünyagörüşünü açmağa təşəbbüs göstərilməmişdir. Bunun bir səbəbi Y.Cəndəqinin kəskin və qəzəbli satirasının yaradacağı əks-səda ilə bağlı idisə, digər səbəbi də İran ədəbiyyatşünaslarının mürtəcə mövqeləri ilə bağlı idi. İş o yerə çatmışdı ki, Məliküşşüəra Bahar “Fars şeirinin təkamül tarixi” əsərində Qaani kimi prinsipsiz, Süruş kimi məddah şairləri yüksək qiymətləndirdiyi halda, Yəğma kimi bir sənətkarın heç adını da çəkmirdi” [8, s.12].

Y.Cəndəqi poeziyasının tədqiqi və təhlili problemləri. Rzaqulu xan Hidayətin bir tədqiqatına əsaslanan müəllif Y.Cəndəqiə aid olmayan əsərlərin onun adına verilməsinin şairin vurğunlarından olan Hacı Məhəmməd İsmayıl Tehraninin adı ilə bağlı olduğunu söyləyir. Fikrini əsaslandırmaq üçün R.Hidayətdən belə bir sitat gətirir: “Hacı Məhəmməd İsmayıl Tehrani Yəğmanın nəzm və nəsrinə heyran bir adam idi. Nə görüb eşidirdisə, həqiqətinə varmadan, hamısını toplayıb saxlayırdı. Necə ki, Yəğma sağ ikən Molla Həsən İsfahaniyə yazmışdı ki, Hacı İsmayıl Tehrani harada bir şey görür və eşidir, həqiqətinə varmadan yığır... Yəğmadan sonra (Yəğmanın ölümündən sonra – C.R.) divanı çap olunanda Soltan təxəllüslü Nəvvabın şeirləri Yəğma adına divana salınmış və yayılmışdır” [3, s.31-32].

Rzaqulu xan Hidayətin bu fikri Yəğmanın oğlu Mirzə Əhməd Səfaiyə yazdığı, Həbib Yəğmayinin kitabında çap olunmuş bir məktubda da təsdiqini tapır ki, məktubun məzmunu müəllif tərəfindən müfəssəl şəkildə monoqrafiyada verilir [8, s.17-18].

Y.Cəndəqinin Tehrandə çap olunmuş bu divanı on bir hissədən ibarət olub onun məktublarını, lirik və satirik şeirlərini əhatə edir. Həmin divan şəmsi – günəş təqvimini ilə 1339-cu ildə (m. 1960) Tehrandə yenidən çap olunmuşdur [11].

Y.Cəndəqinin Tehrandə nəşr olunan ilk divanı əsasında 1301-ci hicri tarixində (m. 1884) Bombeydə Kirman taciri Hacı Məhəmməd İsmayıl və Mirzə Məhəmmədəli Şirazinin təşəbbüsü ilə divan yenidən çap olunmuşdur [12].

C.Rəmzi müqayisə nəticəsində bu qənaətə gəlir ki, Bombey çapına Tehran nəşrində olan 230 məktubdan 176-sı, 234 qəzəldən 228-i, 417 rübaidən 256-sı daxil edilmişdir. Tehran çapındakı şərhlər Bombey çapında yoxdur [8, s.18].

Tədqiqatçı dissertasiyada Yəğma Cəndəqinin 1956-cı ildə Məhəmməd Hüseyn Təbərinin tərtibi və Nazirzadə Kirmaninin ön sözü ilə çıxmış bir kitabının da adını çəkir ki, burada onun qəzəlləri və “Sərdariyyə” daxil edilmişdir [8, s.18].

“Yəğma Cəndəqinin bədii irsi XIX əsr İran mühiti, xalq yaradıcılığı xəzinəsi, klassik fars ədəbiyyatının mütərəqqi ənənələri ilə bağlıdır” [8, s.33] tezisini irəli sürən Cəfər Rəmzi monoqrafiyasının “Yəğma Cəndəqinin yaradıcılıq yolu” adlanan III fəslində şairin yaradıcılığını məzmun-mündəricə, ideya və sənətkarlıq cəhətdən geniş şəkildə araşdırmışdır. Sənətkarın ədəbi simasını müəyyənləşdirmək, onun irsinin həqiqi elmi-filoloji dəyərini vermək üçün o, klassik fars poeziyasının Firdovsi, Əsədi Tusi, Fərruxi Sistani, Ömər Xəyyamın poetik irsi ilə şairin əsərləri arasında müqayisələr aparmış və belə bir doğru qənaətə gəlmişdir ki, “Şərq poeziyasında həcmcə ən kiçik şeir parçası olan beytlərdən tutmuş irihəcmli poemalar qədər poeziyanın bütün janrlarına onun yaradıcılığında rast gəlirik” [8, s.33].

Y.Cəndəqinin sırf məsnəvi formalarında olan “Xülasatül-iftizah”, “Sükukud-dəlil” poemaları və müxtəlif vəznli qəzəllərdən qurulmuş “Sərdariyyə”, “Qəssabiyyə” adlı poemalarının adını çəkən C.Rəmzi qeyd edir ki, o, daha çox lirik və satirik şair kimi tanınmış, “uzun müddət təqiblərə məruz qaldığına görə bədii irsinin müəyyən qismi, xüsusən gəncliyində “Məcnun” təxəllüsü ilə yazdığı şeirlər itmişdir” [8, s.34].

Cəfər Rəmzinin qeyd etdiyi kimi, “Yəğma irsi, əsasən, onun hicri 1283-cü il (m. 1869) Tehrandə nəşr edilmiş divanı vasitəsilə geniş oxucu kütləsinə çatdırılmışdır” [8, s.34]. Müəllifin fikrincə, bu divan şairin bütün əsərlərini əhatə etmirdi. Fikrini əsaslandırmaq üçün İran alimi Hikmətin fikirlərinə üstünlük verən, onun otuz mindən çox şeir dediyini bildirən tədqiqatçı şairin yaradıcılığını 3 dövrə bölür: I. 1790-1802; II. 1802-1850; III. 1850-1859.

C.Rəmzinin təqdimatından göründüyü kimi, Y.Cəndəqinin divanı on bir hissə, yaxud bölmədən ibarət olaraq tərtib edilmişdir. Divanın birinci bölməsi Y.Cəndəqinin nəsr ilə yazılmış məktublarını əhatə edir. Bu bölmədə 230 məktub verilmişdir. Müəllifə görə, “bunların 227-si Yəğmanın, üçü isə başqalarının məktublarıdır”. Məktubları nəzərdən keçirən müəllif hesab edir ki, onların əksəriyyəti avtobioqrafik mahiyyət daşıyır və şairin həyat yolu, mühiti, əhatə dairəsində olan adamlar və s. bu kimi məsələləri işıqlandırmağa xidmət edir. Tədqiqatçının qənaətinə görə, məktubların ən önəmli cəhəti onların təmiz və səlis fars dilində yazılmasıdır. Bu məktublarda mümkün qədər ərəb sözlərindən az istifadə olunmuş, bunun əvəzində canlı xalq dilinə üstünlük verilmiş, bir sıra məktubların mətni “məsəllər, təmsillər, aforizmlərlə zənginləşdirilmişdir” [8, s.35-36].

Divanın ikinci hissəsinə Y.Cəndəqinin qəzəlləri daxil edilmişdir. Müqayisələr aparan müəllif belə hesab edir ki, divana salınmış bu qəzəllərdən bir çoxu Fətəli şah Qacarın oğlu, “Soltan” təxəllüsü ilə şeirlər yazan Məhəmmədəli Mirzəyə aiddir.

Müəllifin qənaətinə görə, divandakı qəzəllərin 157-sinin müəllifi Y.Cəndəqidir. Ümumi həcmi 1149 beytdən ibarət olan, bəziləri təxəllüslü, bəziləri təxəllüssüz yazılan bu qəzəlləri müəllif “bəzən Sədi, Hafiz şeirlərini xatırladan, Yaxın və Orta Şərq xalqları ədəbiyyatları poetikasının əsas qanunlarına cavab verən yüksək sənətkarlıq nümunələri” hesab edir [8, s.36].

Divanın üçüncü hissəsinin yazılma səbəbi haqqında alimlər arasında fikir ixtilafı olan “Sərdariyyə” poeması salınmışdır. Müəllifin qənaətinə görə, bəzi yerlərində Zülfüqar xanın ünvanına tənqidi işarələr olsa da, “bir çox beytlər sübut edir ki, “Sərdariyyə”nin xeyli hissəsi Sərdar Zülfüqar xanın arzusu, onun tapşırığı ilə yazılmışdır” [9, s.37]. Poema haqqında fikirlərini müəllif ümumiləşdirib belə nəticəyə gəlir ki, “Sərdariyyə” əsəri əruzun müxtəlif bəhrləri ilə yazılan 47 qəzəldən ibarətdir. Bu, Yəğmanın qüvvətli satirik əsəridir. Həcminə görə kiçiyi 4, böyüyü 28 beytdən ibarət olan qəzəllərin çoxu kəskin sözlərlə deyilmiş nəsihətlərdir” [8, s.38].

Y.Cəndəqinin divanının dördüncü hissəsini 40 qəzəldən ibarət və “Sərdariyyə”nin oxşarı olan “Qəssabiyyə” poeması, beşinci hissəsini isə 56 qəzəldən ibarət “Əhmədin kitabı” əsəri təşkil edir ki, bu poemalarda həcvlərlə yanaşı, “lirik qəzəllər və ürfani məzmun daşıyan parçalar da vardır” [8, s.39].

Tədqiqatdan belə məlum olur ki, altıncı bölümündə Y.Cəndəqinin başına Kaşan şəhərində gələn bir rüsvayçı macəranın təsiri olan 653 beytlik “Xülasatül-iftizah” əsəri, yeddinci hissəyə isə “Dəlilin sənədi” adlı 567 beytdən ibarət mənzumə daxil edilmişdir. Hər iki əsər haqqında qısa məlumat verən C.Rəmzi belə qənaətə gəlir ki, “göründüyü kimi, Yəğma həm kiçik, həm də böyük hadisələrə mənə verib qələmə almağı bacaran istedadlı bir şairdir” [8, s.40].

Müəllif bildirir ki, divanın səkkizinci hissəsinə 778 beytdən ibarət 36 növhə, doqquzuncu hissəsinə biabırçı sözlərlə dolu olan tərəcibənd və tərkibbəndlər, onuncu hissəsinə isə 823 beytdən ibarət 204 qitə daxil edilmişdir. Müəllifin qənaəti belədir ki, qitələrin əksəriyyətinin tənqid hədəfi hacı, molla, seyid, ailə qeyrəti çəkməyən boşboğaz adamlardır. Onlar dindən istifadə edərək din adına yaraşmayan hər cür pisləklərə əl atır, məclislərdə öz dırnaqarası şücaətlərindən lovğa-loğva danışmaqdan belə utanmırlar. Müəllif belə hesab edir ki, “Divanın bu hissəsi (onuncu hissə nəzərdə tutulur – G.C.) şairin yaradıcılığının ən əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir” [8, s.41].

Y.Cəndəqi divanının son – on birinci hissəsinə 834 beytlik 417 rübai, 168 beytlik tövbənamə daxil edilmişdir ki, müəllif imkan daxilində bunların haqqında da qısa məlumat verir.

Y.Cəndəqi yaradıcılığının məziyyətləri barədə danışan müəllif qeyd edir ki, onun satiraları dərin ictimai məzmunu və böyük ümumiləşdirmə qabiliyyətinə malikdir. Yəğma şeirlərində bəzən təsəvvüfi məhəbbətə təsadüf edilsə də, yaradıcılığı üçün həyatı-dünyəvi məhəbbətin tərənnümü xasdır. Tədqiqatçının gəldiyi ümumi qənaət bundan ibarətdir ki, “mərdlik, cəsarət, sözü açıq demək, zəhməti təbliğ, yalançılığı pisləmək, dostluğa sadıq qalmaq, həyatı sevmək, övlad məhəbbəti, vətənpərvərlik, xainə, ikiüzlüyə nifrət, qiymətli adamları xalqa sevdirmək və s. kimi keyfiyyətlər Yəğma yaradıcılığında dönə-dönə öz əksini tapmışdır” [8, s.66].

Monoqrafiyanın “Yəğmə Cəndəqi yaradıcılığında sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlanan IV fəslində Cəfər Rəmzi şairin əsərlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən ətraflı şəkildə bəhs etmişdir. Y.Cəndəqini klassik fars ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə bəhrələnən novator sənətkar kimi dəyərləndirən müəllif onun bir şair olaraq daha çox Ö.Xəyyam, S.Şirazi, H.Şirazi və M.Füzuli ilə bağlı cəhətlərini müqayisələr yolu ilə üzə çıxarmış, eyni zamanda onun folklordan səmərəli şəkildə bəhrələndiyini də dönə-dönə qeyd etmişdir.

Tədqiqatçı haqlı olaraq yazır ki, “Yəğmə mənfi tipləri öz dilləri ilə ifşa etmək vasitəsinin də yaxşı nümunələrini yaratmışdır. Bəzən surətin etirafı, bəzən kobud hərəkətinə cahilcəsinə bəraət qazandıрмаğa çalışması surətin daxili eybəcərliyini açır. Xüsusən dialoqlarda mənfi tipin cavabları onun özünü doğrayıb tökən istehza qırmancına çevrilir” [8, s.79].

Söylədiyi nəzəri fikirləri konkret dəlillər, şairin əsərlərindən gətirdiyi nümunələrlə möhkəmləndirən müəllif belə hesab edir ki, “Yəğmə işlətdiyi şeir formalarında istədiyi məzmunu verən şairlərdən biridir” [8, s.83]. Şərq şeirinin bütün işlək janrlarından məharətlə istifadə edən Y.Cəndəqinin obrazlar aləmi, əsərlərindəki bədii təsvir və ifadə vasitələri, qafiyə-rədif sistemi, əruzun müxtəlif bəhrlərindən istifadə, əsərlərinin məzmun, mövzu və əhatə dairəsi və s. bu kimi xüsusiyyətləri tədqiq edən alim qeyd etməyi lazım bilir ki, “Yəğmə şeirinin hədəflərindən biri də xalqın fikrini şirin əfsanələrdən, tiryək nəşəsi gətirən xəyallardan uzaqlaşdırıb gündəlik məsələlərə cəlb etməkdir” [8, s.101].

Y.Cəndəqi haqqındakı fikirlərini ümumiləşdirərkən müəllif onu daha çox zülmün, haqsızlığın qəddar düşməni, əqidəsinə gəncliyindən ömrünün sonuna qədər sadıq qalan bir sənətkar kimi dəyərləndirir. Y.Cəndəqini “xalqın mənəvi zülmünü, xurafatı bütün çılpalığı ilə amansızcasına tənqid etdiyi üçün böyük bir mürəbbi” [8, s.118] hesab edən tədqiqatçı son olaraq belə bir nəticəyə gəlir ki, “Yəğmanın şeirləri xalq ruhundan qopduğu, xalq arzularından qidalandığı üçün bu gün də öz tərəvətini itirməmiş, sevilə-sevilə oxunur və uzun müddət də oxunacaqdır” [8, s.118].

Yəğmə Cəndəqinin Azərbaycan ədəbiyyatında yeri. C.Rəmzi Y.Cəndəqi irsi ilə bağlı sonralar da araşdırmalar aparmışdır. Alimin arxivində “Yəğmə Cəndəqi və Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı çox qiymətli bir məqaləyə rast gəldik. Məqalənin üzərində belə bir qeyd vardır: “Redaktə etdim. Çap oluna bilər. Fil. elm. n. Ə.Hacızadə. 1.III.84”.

Məqalənin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün əhəmiyyəti ilk növbədə ondadır ki, müəllif bir çox İran şairlərinin Azərbaycan ədəbiyyatının təsiri ilə formalaşdığını qeyd edir və yazır: “Azərbaycan ədəbiyyatının təsiri ilə yazıb-yaradan İran şairlərindən biri də Yəğmə Cəndəqidir” [7, s.1].

Tədqiqatçının qənaətinə görə, Y.Cəndəqi həm Azərbaycan folklorundan, həm də klassik ədəbiyyatdan bəhrələnmiş, Azərbaycan sözlərini əsərlərində həm tək-tək (barmaq, qolçomaq), həm söz birləşməsi (get ... yemə), həm də misra və beyt şəklində işlətməmişdir (İşi əldən gedən, əmirə gör-gör, Arvad... rəisə bax-bax).

C.Rəmzi faktlarla sübut edir ki, Y.Cəndəqi bəzən bir qəzəlinin qafiyələrinin çoxunu azərbaycanca işlədir. O, 13 beytlik qəzəli misal gətirərək onun 7 beytinin qafiyələrinin Azərbaycan dilindəki *qışlaq*, *qurumsaq*, *qundaq*, *toxmaq*, *yağmaq*, *şılaq*, *qaltaq* sözləri olduğunu bildirir.

C.Rəmzi yazır ki, “Y.Cəndəqiyə Azərbaycan klassiklərindən ən çox təsir göstərən Məhəmməd Füzulidir. O, Füzulinin:

Dust bipərvə, fələk birəhm, dövrən bisükun,
Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale zəbun, –

mətləli qəzəlinin ruhunu saxlamaqla ona nəzirə yazmışdır” [7, s.2]. Nümunə üçün nəzirənin üç beytini misal göstərən müəllif bildirir ki, Yəğma Füzuli şeirinin vəznə ilə bərabər “dun”, “sükun”, “zəbun”, “füzun”, “cünun” qafiyələrini də saxlamışdır.

Müəllifin gəldiyi qənaətə görə, Azərbaycan ədəbiyyatının Y.Cəndəqi yaradıcılığına təsiri olduğu kimi, Y.Cəndəqinin də Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri olmuş, Seyid Əzim Şirvani, Əliabbas Müznib, Abdulla bəy Asi, Əbdülxəliq Yusif kimi şairlər onun yaradıcılığından səmərəli şəkildə bəhrələnmişlər.

Fikrinin təsdiqi üçün o, S.Ə.Şirvaninin “Salyanlı Axund Molla Həsən haqqında” əsəri ilə Y.Cəndəqinin əsərini müqayisə edir və belə bir qənaətə gəlir ki, S.Ə.Şirvaninin bu əsəri “Yəğmanın bir məsnəvisinin məalən tərcüməsidir. Yəğmanın məsnəvisi 17, Seyidinki 15 beytdir. Həm orijinal, həm də tərcümə eyni bəhrədir” [7, s.3]. Müəllif daha sonra Y.Cəndəqinin və S.Ə.Şirvaninin əsərinin məzmununu verir. Müqayisə zamanı tam yəqinlik yaranır ki, doğrudan da, S.Ə.Şirvaninin əsəri orijinal yox, tərcümədir. S.Ə.Şirvaninin əsərindən aşağıdakı üç beytdə –

Sordum ki, o kimdir, ey mükərrəm,
Ver bircə nişan o qəltəbanı.
Bir ah çəkib dedi o sərvər:
Salyanın o zişt rövzəxanı.
Ol Molla Məhəmməd Həsən kim,
Satdı pula din ilə iman [10, s.48] , –

tədqiqatçı bildirir ki, “göründüyü kimi, Seyid şeirin sonunda kiçik bir dəyişiklik edib, salyanlı rövzəxan Molla Məhəmməd Həsəni Yəğmanın qovrulmuş noxud satan Molla Həsəni ilə əvəz etmişdir. İndiyə qədər bu şeirin tərcümə olduğunu qeyd edən olmamışdır” [7, s.4].

Y.Cəndəqinin bir neçə başqa şeirini də S.Ə.Şirvaninin şeirləri ilə müqayisə edib onların yaradıcılığında mövzu, vəznə, qafiyə baxımından oxşarlıqları qeyd edən müəllif yazır ki, S.Ə.Şirvani ilə yanaşı, başqa Azərbaycan şairləri də Y.Cəndəqi irsinə maraq göstərmiş, onun təsiri ilə əsərlər yazmışlar. Müəllifin qənaətinə görə, “Əliabbas Müznibin 143 beytlik “Nuruşnamə”si, Abdulla bəy Asinin 38 beytlik həcvi, Əbdülxəliq Yusifin 81 beytlik bir həcvi də Yəğma təsiri ilə yazılmışdır” [7, s.6].

Tədqiqatçı belə bir fikir irəli sürür ki, Y.Cəndəqi XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şairləri arasında kifayət qədər tanınmış bir ədəbi sima olmuşdur. Əbülhəsən Şəhid, Əliqulu Səbahi, İbrahim Tahir Musayev və Abbas Səhhətdən gətirdiyi misallarla fikrini qüvvətləndirən tədqiqatçı nəticə olaraq qeyd edir ki, problemin sistemli şəkildə tədqiqi İran–Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsində əhəmiyyətli rol oynaya biləcəkdir.

Burada bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşərdi ki, C.Rəmzinin Y.Cəndəqi haqqında yazdıqları təkcə Azərbaycanda deyil, İranda nəşr olunan “Yəğma” jurnalının 1975-ci ildə çıxan dördüncü nömrəsində də dərc olunmuş və rəğbətlə qarşılanmışdır. Bu barədə Əlibala Hacızadə yazır: C.Rəmzinin “Yəğma Cəndəqi şeirlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlı məqaləsi “Yəğma” jurnalının builki dördüncü nömrəsində dərc olunmuşdur... C.Rəmzi İsmayılzadə öz məqaləsində Yəğmanın İran və qonşu ölkə xalqlarının klassik ədəbiyyat və folklorundan necə bəhrələnməsi, müasirlərinə və xələflərinə necə təsir etməsi məsələsi üzərində hərtərəfli dayanmış və tutarlı dəlillər gətirmişdir” [2, s.3].

Nəticə. Beləliklə, C.Rəmzinin Y.Cəndəqi irsi ilə bağlı araşdırmaları, eyni zamanda bu görkəmli fars şairindən etdiyi tərcümələr deməyə əsas verir ki, tədqiqatçının Y.Cəndəqi irsinə və bu irsin tədqiqinə münasibəti keçici yox, sistemli və həm də real faktlara söykənən əsl ədəbiyyatşünas, mətnşünas və iranşünas münasibəti olmuşdur. Hesab edirik ki, müəllif zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığa, ziddiyyətli və ağır ömür yoluna malik olan sənətkar və onun irsi haqqında fikir söyləyərkən birbaşa faktlara əsaslanmaqla gəldiyi nəticələri ümumiləşdirərək əsaslandırma bilmişdir. Düşünürük ki, yarım əsr bundan əvvəl yazılmasına baxmayaraq, C.Rəmzinin Y.Cəndəqi haqqında tədqiqləri bu gün də elmi-filoloji dəyərini saxlamaqda və İran–Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri (ictimai elmlər seriyası). Bakı, 1968, №11
2. Hacızadə Ə. “Yəğma” jurnalının səhifələrində. “Bakı” qəzeti, 24 oktyabr 1975
3. Hidayət Rzaqulu xan. Məcməül-füsəha. C. 1, Tehran, 1295 (m. 1916)
4. İran filologiyası məsələləri. Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1966
5. İran filologiyası məsələləri. Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1968, №2
6. İran filologiyası məsələləri. Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1968, №3
7. İsmayılzadə C. Şəxsi arxivi. Yəğma Cəndəqi və Azərbaycan ədəbiyyatı.
8. İsmayılzadə C. Yəğma Cəndəqinin poeziyası. Bakı: Elm, 1976, 140 s.
9. İsmayılzadə C. Yəğma Cəndəqinin poeziyası (1781-1859). Filoloji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 1968, 26 s.

10. S.Ə.Şirvani. Əsərləri. İkinci cild. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1969, 648 s.

11. Yəğma. Divan. Tehran, 1339 (m. 1960)

12. Yəğma. Münşəat və qəzəliyyat mərhum Mirzə Əbülhəsən Cəndəqi əl-mütəxəllül be Yəğma. Bombey, 1301 (m. 1922)

Gunel Safarova

The role of Jafar Ramzi in the research and analysis of

Yagma Jandaqi's poetry

S u m m a r y

In this article Yagma Jandagi's poetry, the outstanding representative of the Persian literature of the XIX century, has been studied by Jafar Ramzi Ismayilzadeh. The objects of the research are the articles written by Jafar Ramzi about Yagma Jandagi "The Problems of Studying the Life and Creation of Yagma Jandagi", "The Craft of Yagma Jandagi's Poetry", "Craftsmanship issues in the creation of Yagma Jandagi", a candidate's thesis on the theme "Poetry of Yagma Jandagi" and the monograph of this dissertation published in 1976 by the decision of the Editorial and Publishing Council of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR.

The article states the views expressed by Jafar Ramzi in the monograph about the letters, ghazals, poems, manzumas, terjibends, terkibbends, gitas, tovbenames and rubais, which are included in every section of Yagma Jandagi's divan composed of 11 chapters.

In the article the fourth chapter of Jafar Ramzi's monograph titled "Craftsmanship Characteristics in Yagma Jandagi's work" has been widely analyzed. One of the important issues touched upon in the article is Jafar Ramzi's conclusion about benefits of Yagma Jandagi from Azerbaijani folklore and classical literature. Jafar Ramzi justifies his idea by taking an example from Yagma Jandagi's ghazals, he also emphasizes that the poets of Azerbaijan have benefited from the creation of Yagma Jandagi and compares the poems of Yagma Jandagi and S.A.Shirvani.

The article states that Jafar Ramzi was able to systematically investigate Yagma Jandagi's works and justified the findings based on the facts. Nowadays Jafar Ramzi's research work about Yagma Jandagi keeps its scientific and philological value and plays an important role in the study and development of the Iranian-Azerbaijani relations and the formation of the knowledge of future generations.

Гюнель Сафарова

Роль Джафара Рамзи в исследовании и анализе поэзии

Ягмы Джандаги

Резюме

Эта статья посвящена исследованию Джафаром Рамзи Исмаилзаде поэзии знаменитого представителя персидской литературы XIX века Ягмы Джандаги. Объектом исследования являются статьи Джафара Рамзи о Ягме Джандаги, «Проблемы изучения жизни и творчества Ягмы Джандаги», «Искусство поэзии Ягмы Джандаги», «Проблемы мастерства в творчестве Ягмы Джандаги», кандидатская диссертация на тему «Поэзия Ягмы Джандаги» и монография этой диссертации опубликованная в 1976 году решением Редакционно-издательского совета Академии Наук Азербайджанской ССР. В статье нашли своё отражение взгляды, высказанные Джафаром Рамзи в своих монографиях о диване, состоящего из 11 частей или подразделений, которые включают в каждый раздел письма, газели, поемы, стихи, тарджибанды, теркибенды, куплеты, отрывки, покаяние и четверостишие.

В статье было широко проанализирована четвертая глава монографии Джафара Рамзи под названием «Особенности мастерства в творчестве Ягмы Джандаги». Одним из важных вопросов затронутых в статье, является мнение Джафара Рамзи об обогащении Ягмы Джандаги азербайджанским фольклором и классической литературой. Джафар Рамзи обосновывает своё мнение приводя примеры из газели Ягмы Джандаги, он также подчёркивает, обогащение творчеством Ягмы Джандаги и азербайджанских поэтов, сравнивает стихи Ягмы Джандаги с С.А.Ширвани.

Из статьи также ясно, что Джафар Рамзи смог систематически исследовать творчество Ягмы Джандаги и обосновал выводы, основываясь на фактах. Исследовательская работа Джафара Рамзи о Ягмы Джандаги и сегодня сохраняет свою научную и филологическую ценность, играет важную роль в изучении и развитии ирано-азербайджанских отношений и формировании знаний будущих поколений.